

Огляд книги *Першоцерква і юдеохристиянство*

Первоцеровь и иудеохристианство. Хенгель Мартин, Анна Швемер. Пер. с нем. (Серия “Соверменная библеистика”). М.: Издательство ББИ, 2023. xxvi +716 с.; ISBN 978-5-89647-404-3; 1192 RUB.

Станіслав СТЕПАНЧЕНКО
Львівська богословська семінарія, Львів, Україна

ORCID: 0000-0003-3035-358X

Книга *Перша церква й юдеохристиянство* є другим томом великої праці *Історія раннього християнства* Мартіна Хенгеля та Анни Швемер. Перший том *Ісуса та юдаїзм* був перекладений Біблійно-богословським видавництвом в 2020 році. Автори зазначають, що планують третій та четвертий том, у яких розглянуть подорожі Павла і християнство в другому столітті.

Даний том ставить за мету представити “власне ранню епоху першохристиянства” (xxi), а саме до 48/49 року н.е., коли апостоли під час Єрусалимського собору визнали місію серед поган на тих умовах, які пропонували Павло та Варнава, тобто критичних щодо Закону. Автори ретельно та ґрунтовно підіймають десятки тем, які стосуються реконструкції перших років християнства в палестинському ареалі. У цілому, книга складає враження історико-філологічного коментаря на книгу Дій апостолів, оскільки здебільшого матеріал саме цієї біблійної книги перебуває у фокусі дослідження. Великий об’єм посилань на наукову літературу та оригінальні тексти відображає глибину обізнаності авторів у різних галузях історії раннього християнства.

Книга складається з чотирьох великих частин. Перша частина присвячена історії виникнення першоцеркви в Єрусалимі. Автор починає з того, що визначає ключові джерела для реконструкції цієї історії. Зокрема, він орієнтується на ранні свідчення Павла, яких не так і багато. Також це книга Дій апостолів, хоча, як зазначає автор, це джерело “нарративного характеру” (4). Важливими також є матеріал синоптичних Євангелій. В цьому розділі автор концентрується на оцінці цих джерел, оскільки вони, особливо книга Дій, “досить нерівноцінні” тому цінність джерел в цілому спірна. Але, не зупиняючись на складності питання, Хенгель приходиться до позитивних висновків: джерела містять історичну інформацію про першоцеркву. Зауважимо, в книзі не спостерігається цілісного критерію оцінки джерел, метод не є очевидним. Автор кожен окремий факт оцінює індивідуально

або не оцінює взагалі, вважаючи його історичним. Більша частина розділу присвячена детальному аналізу різних аспектів виникнення “руху Христа” в перші роки його зародження. Хенгель акцентує увагу на організаційних особливостях нового руху, ключових персонах, таких як апостоли Петро, Яків та інші, а також на особливостях формування ранньої христології та есхатології.

Друга частина книги присвячена початку розповсюдження Церкви з Єрусалиму і першим крокам місії до язичників. Починаючи з мученицької смерті Степана та гоніння на християн, що призвели до місії серед поган, автор зосереджує увагу на діяльності Павла. Хенгель пропонує цікаву альтернативну історію, стверджуючи що в межах Єрусалиму в перші роки ранньої Церкви були присутні грекомовні євреї, які, навернувшись до християнства, створили власні спільноти і проводили свої богослужіння грецькою мовою. Саме в цій спільноті, на думку Хенгеля, вперше було перекладено з арамейської мови на грецьку повчання Ісуса і саме звідси походять ключові поняття ранньохристиянського богослов'я грецькою мовою, такі як, “*euangelion, ekklesia, apostolos, pistis, anastasis, koinonia*” та ін. (145).

Третій розділ має назву “Боротьба за місію до поган”, де автори намагаються реконструювати, в тому числі і хронологічно, яким чином Євангеліє вийшло за межі Юдеї не тільки географічно, але й етнічно, за межі юдейського народу. З огляду на оповідь Дій Апостолів, Петро першим зробив крок у цей бік. Історія з Корнилієм, на думку авторів, є надзвичайно важливою для богословської програми Луки, оскільки вона з'являється в найдовшій окремій оповіді в Діях і тричі повторюється далі в тексті. Теза Хенгеля, що дана історія була запозичена Лукою у прихильників Петра або що вона походить від традицій прихильників Петра, які бачили саме в Петрі засновника місії до поган (263), здається цікавою але мало-переконливою, оскільки Павло в кінці Дій апостолів, у промові перед Агріпою II, стверджує, що саме він покликаний для цієї місії.

Інші теми, які підіймаються в розділі, стосуються здебільшого трьох осіб та подій, які пов'язані саме з ними, тобто Павла, Варнави та Петра. Так, аналізуються перші місійні подорожі Павла і Варнави, де окрім історико-філологічних чи соціокультурних особливостей цих місій, вивчається і богословська або парадигматична складова. Далі з'являється постать Якова, який після втечі Петра очолює спільноту в Єрусалимі. Автори залучають велику кількість античної літератури як юдейської, так і греко-римської, аби реконструювати причини першого Єрусалимського собору та проблем, які там обговорювались.

Книга завершується четвертим розділом “Палестинське юдеохристиянство”, де автори досліджують розповсюдження першоцеркви в палестинському ареалі. Ключова фігура тут – це Яків, брат Господній. На думку Хенгеля та Швемера, очолюючи майже двадцять років церкву в Єрусалимі, Яків успішно знаходив компроміси між юдеохристиянами та юдеями-ортодоксами. Але в 60-х роках напруження між двома групами та загострення богословських криз призвело до проблеми відлучення юдеохристиян від синагог. Автори розглядають матеріал Євангелій,

зокрема Матвія та Івана, як богословську відповідь та реакцію на загострення цих проблем в палестинському контексті.

Загалом в книзі прослідковується бажання автора створити цілісну історію. Інколи це вдається переконливо, інколи – ні, але, як зазначають самі автори, лакунарність та фрагментарність, а інколи і прямі протиріччя джерел з історії першої церкви, призводять до неминучості висування гіпотез, якщо ми хочемо побачити загальну картину. Взагалі книга складає позитивне враження і буде цікава та корисна всім, хто цікавиться історією ранньої Церкви.

Stanislav STEPANCHENKO
Lviv Theological Seminary, Lviv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3035-358X

Надійшла до редакції / Received 8.06.2023

Прийнята до публікації / Accepted 26.06.2023